

Siyasî Meşruiyet Aracı Olarak Büveyhî Sikkeleri

Sevgi Kübra Bilgin | ORCID: 0000-0003-1248-691X | sevgikubraakdemirel@gmail.com

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Rize, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0468j1635>

Öz

934-1056 (h. 322-448) tarihleri arasında İran ve Irak coğrafyasında hüküm süren Büveyhîler aslen Deylem kökenlidir. Fakir bir aileden gelmekte olup geçimlerini paralı askerlik ile sağlamaktaydılar. Büyük kardeşleri İmâdüddevle lakaplı Ali b. Büveyh'in stratejik zekâsı sayesinde diğer Deylemliler arasından temayüz ederek Fars'ta kendi devletlerini kurmuşlardır. Küçük kardeşleri Ahmed b. Büveyh de ağabeylerinin yönlendirmesi ile 945 yılında Bağdat'a girerek Abbâsî Halifesi Müstekfî-Billâh'ın emîrülümerâsı olmuştur. Böylece devletin Irak kolu da kurulmuştur. Ahmed b. Büveyh burada devrin icap ettirdiği şekilde halifeden hilat, lakap ve sancak gibi saltanat alametlerini teslim almıştır. Bunun ardından halife, -daha evvel yapılmayan bir uygulama olarak- Büveyhoğullarına verdiği lakap ve künyenin, bütün altın ve gümüş paralar üzerine kendi adıyla birlikte basılması emrini vermiştir. Böylece başa geçen her Büveyhî emîri, bir saltanat alameti olarak kendi adına para bastırmaya başlamıştır. Darb edilen sikkeler üzerinde kelime-i tevhid ile birlikte dua ve ayetler, Büveyhî emîrlerinin adı ve lakabı, varsa kendilerine tabi olan hükümdar adı, dönemin halifesi, darb yeri ve basım tarihi yer almaktadır. İslâmî vassikkelerde sınırlı sayıdaki tasvirli örneğin arasına, Büveyhî emîrlerinin, -eski İran modelinde bir devlet kurma idealinin de etkisiyle- kendilerini Sâsânî tâcı ve ünvanı ile darb ettirdikleri sikkeler dâhil edilebilir. Yapılan bu çalışmada bir hâkimiyet göstergesi olarak darb edilen sikke örnekleri üzerinden, Büveyhîlerin para bastırmaya gösterdikleri ehemmiyet hakkında bilgi verilerek bunlar üzerinden dönemin siyasi ve ekonomik olayları, emîrler arasında yaşanan otorite mücadeleleri, metbu-tabii ilişkileri ve halife ile olan münasebetleri okunmaya çalışılacaktır. Bunun yanında Büveyhî darphaneleri ve bunların işleyişi hakkında da bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler

Büveyhîler, Abbâsîler, Nümismatik, Sikke, Darphane

Atıf Bilgisi

Bilgin, Sevgi Kübra. “Siyasî Meşruiyet Aracı Olarak Büveyhî Sikkeleri”. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 21 (Aralık 2024), 111-135.

<https://doi.org/10.23897/usad.1529846>

Geliş Tarihi	07.08.2024
Kabul Tarihi	19.11.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	usad@selcuk.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Buyid Coins as an Instrument of Political Legitimacy

Sevgi Kübra Bilgin | ORCID: 0000-0003-1248-691X | sevgikubraakdemirel@gmail.com

Recep Tayyip Erdoğan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Rize,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/0468j1635>

Abstract

The Buyids, originating from the Daylamites, rose to prominence in the political landscape of Iran and Iraq during the period spanning from 934 to 1056 CE (322 to 448 AH). They came from modest backgrounds and made their living as mercenaries. Their ascent to power marked a significant transformation from their modest origins, with their elder brother Ali b. al-Buwayh, known as Imād al-Dawla, played a pivotal role in their consolidation of authority. Imād al-Dawla's astute strategic intelligence distinguished the Buyids among their Daylamite peers, leading to the establishment of their state in Fars. In a momentous turn of events in 945 CE, Ahmad b. Buwayh, guided by his elder brothers, ventured into Baghdad and was appointed the amir al-umara by the Abbasid Caliph al-Mustaqfi-Billāh, laying the foundation for the Buyid presence in Iraq. This appointment was accompanied by symbolic gestures of sovereignty, including the bestowal of the khilat, epithet (laqab), and banner by the caliph himself. Particularly noteworthy was the caliph's decision to inaugurate a novel practice whereby the Buyid laqabs and title were inscribed alongside his own on gold and silver coins, legitimizing Buyid's rule. Subsequently, each Buyid emir who assumed power began minting coins bearing their name, embodying symbols of their sovereignty. These coins typically featured elements such as tawhid, prayers, verses from the Quran, the name and title of the Buyid emir, if minted by one of their vassals, the name of the ruler of that state, the reigning caliph, as well as details regarding the mint location and date. Of particular interest are depictions on some coins portraying Buyid emirs adorned with the Sasanian crown and title, suggesting a conscious emulation of the ancient Iranian model of kingship. This study seeks to delve into the multifaceted significance of Buyid coinage as a reflection of sovereignty, utilizing these numismatic artifacts as windows into the political, economic, and power dynamics of the era. By examining the coins minted under the Buyid rule, this research aims to elucidate the complexities of authority struggles among emirs, their interactions with subjects, and their relationship with the Abbasid caliphate. Furthermore, it endeavors to shed light on the Buyids' deliberate emphasis on coin minting to assert and legitimize their rule while also providing insights into the operational aspects of Buyid mints and their broader historical significance.

Keywords

Buyids, Abbasids, Numismatics, Coin, Mint

Citation

Bilgin, Sevgi Kübra. "Buyid Coins as an Instrument of Political Legitimacy". *Journal of Seljuk Studies* 21 (December 2024), 111-135.

<https://doi.org/10.23897/usad.1529846>

Date of Submission	07.08.2024
Date of Acceptance	19.11.2024
Date of Publication	31.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External

Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	usad@selcuk.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

İslâm dünyasında bağımsızlığın ve egemen bir güç olmanın sembolü olarak kabul edilen sikke, tahta çıkan hükümdarın alametlerinden biri sayılmıştır. Devletin başına geçen hükümdarın sikke kestirmesi/darb ettirmesi bir gelenek halini almıştır. İslâmiyet'in ilk yıllarında sikke basılmamış, bunun yerine o sırada tedavülde bulunan Bizans ve Sâsânî sikkeleri kullanılmaya devam edilmiştir. İlk İslâm sikkelerine Emevîler döneminde Muâviye b. Ebu Süfyân'ın halîfeliği zamanında rastlanmaktadır. İlk darphanenin de yine Emevîler döneminde kurulduğu düşünülmektedir. Yeni dinarların üzerinde herhangi bir tasvir yer almamakta, sikkenin ön ve arka yüzü tamamen yazıdan oluşmaktaydı. Böylece bir bakıma gerçek anlamda ilk İslâmî tarzda sikke doğmuştur (Makrîzî, 1953, s. 373; Bates, 1986, s. 231-263; Bates, 1989, s. 89-112; Bosworth, s. 591-592; Miles, 2007, s. 368-369; Tekin, 2009, s. 179-180).

Araplarla ticari ilişkide bulunan ülkelerin paralarını da kullanmayı sürdüren Müslümanlar bu ülkeleri ele geçirinca onların mevcut darphanelerini kullanarak ve sonrasında da yeni darphaneler kurarak para basmışlardır. İslâmî ibareler taşıyan ilk dirhem Emevî Halîfesi Abdülmelik b. Mervân'ın emriyle 693-695 (74-76) yılları arasında Haccac tarafından Kûfe'de basılmıştır. İlk İslâm dinarının darbu da yine Abdülmelik b. Mervân tarafından 696 (77) yılında Dımaşk'ta yapılmıştır. Emevî halîfeleri ve Me'mûn'a kadar Abbâsî halîfeleri altın sikkelerin üzerine isimlerini ve darb yerini koymadıkları gibi halîfe adlarını da yazdırmamışlardır. Ancak bu tarihten sonra sikkelerin üzerine darb yeri ve hükümdar adı konulup ülkenin doğu ve batı kesiminde altın ve gümüş paralar basılmaya başlanmıştır (Makrîzî, 1953, s. 374-378; Bates, 1989, s. 89-112; Bates, 1996, s. 1; Grierson, 1960, s. 241-264; Hizmetli, 2010, s. 81-82; Miles, 2007, s. 376, 370; Sahillioğlu, 1994, s. 352-355; Sahillioğlu, 1994, s. 368-371; Tayeb el-Hibri, 1993, s. 58-83; Zambaur, s. 591).

Büveyhîler, 934-1056 (h. 322-448) tarihlerinde hüküm süren aslen Deylemlî¹ bir hanedandır. 934 (322) senesinde İmâdüddeve Ali b. Büveyh'in Şîraz'a girmesinin ardından devletlerinin temelleri atmışlardır. 943 (332) yılında ortanca kardeş Rüknüddeve'nin Rey ve Cibâl, 945 (334) yılında da küçük kardeşleri Muizzüddeve'nin Bağdat'ı hâkimiyetleri altına almaları ile birlikte devletlerinin Rey-Cibâl ve Irak kolları da kurulmuştur. Böylece İran ve Irak coğrafyasında hüküm süren Büveyhîler, Bağdat'taki Abbâsî halîfesini tahakkümleri altına almaları ile devrin siyasetinde önemli

¹ Büveyhoğulları, cesaretleri ve dayanıklı yapıları ile hiç şüphesiz doğup büyüdükleri coğrafya olan Deylem'in ve Deylemlî karakterinin izlerini taşımaktaydılar. Bu sebeple Büveyhîleri tanıyabilmek, siyasî ve teşkilât tarihine şekil veren unsurları anlamlandırabilmek için Deylem coğrafyası, dilleri ve genel karakteristik yapısı önem taşımaktadır. Deylem ve Deylemliler hakkında bkz. Ebu İshak es-Sâbî, 1987, s. 12-13; *Hudûdü'l-Alem*, 2018, s. 91; İstahrî, 2015, s. 188; Mukaddesî, 2015, s. 352-354; İbn İsfendiyar, 2007, C. 1; Minorsky, 1991, s. 190-200; İbn Havkal, 2017, s. 327-328; Güner, 1992, s. 14; Yazıcı, 1994, s. 263-264; Gençtürk, 2020, s. 22.

ölçüde söz sahibi olmuşlardır.

Büveyhî Devleti emîrleri de hükümdarlık alameti olarak para basmaya önem vermişlerdir. Tayin edilen her emîr, mutlaka kendi adını taşıyan bir para bastırmıştır. Emîrlerin sikke kestirmeye verdikleri bu ehemmiyet sayesinde, dönemin nümismatik bulguları azımsanamayacak kadar önemlidir. Nitekim bugün pek çok kütüphane ve koleksiyonda yer alan Büveyhî sikkeleri, emîrler ve kullandıkları ünvanlar, basıldıkları yer ve tarih bilgisinin beraberinde bu dönemdeki darphane sayısı, kendilerine tabi olan hükümdarlar ve hatta emîrlerin birbirleriyle olan ilişkileri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle Büveyhî sikkelerinin aynı zamanda siyasî ve ekonomik tarihe de ışık tuttuğunu söylemek mümkündür.

Büveyhî Sikkeleri

Büveyhîlere dair bilinen en eski sikke 932 (320) yılında devletin kurucusu İmâdüddeve Ali b. Büveyh adına Ahvâz'da basılmıştır (Miles, 2007, s. 374-375). 933-934 (322) yılında İmâdüddeve adına Şîraz'da basılan bir gümüş dirhem'in ön yüzünde ortada; “*Lâ ilâhe illâ Allah vahdehu lâ şerîke leh Ali bin Büveyh*”, çevresinde ise; “*Bismillâh duribe haza'd-dirhem bi Şîraz sene 322*” lejandı yer almaktadır. Sikkenin arka yüzünde ortada; “*Lillah Muhammedun Resulullah el-Râzî-Billâh*”, çevresinde ise “*Muhammedun Resulallah Erselehu bi'l-huda ve dîni'l-hakk liyüzhirahu aleddîni küllih. Velev kerihel-müşrikûn*” ifadesi yer almaktadır (Poole, 1876, s. 194; Mıynat, 2019, s. 202) (Fotoğraf 1).

Foto 1: İmâdüddeve Dönemi, Dirhem, Darb Yeri: Şîraz, Yıl: 933/934, Çap: 27mm, Ağırlık: 3.05gr., <https://www.acsearch.info/search.html?id=4631697> Erişim Tarihi 27.3.2024

Kurucu Büveyhî kardeşlerin en büyüğü olan İmâdüddeve Ali b. Büveyh, 934 (322) yılında Fars ve Şîraz'a girmesi akabinde kardeşlerini de yeni yerler ele geçirip hâkimiyetlerini kurmaya teşvik etmiştir. Bunun neticesinde ortanca kardeş Rûknüddeve Ebu'l-Ali Hasan, devletin Rey ve Cibâl kolunu kurarak bağımsız olmuştur. En küçük kardeşleri Muizzüddeve Ahmed b. Büveyh ise, ağabeylerinin işareti ve Emîrülümerâ Tüzün'un ölümü üzerine Bağdat'a girmiştir.

Ahmed b. Büveyh, 945 (333) yılında Bağdat'a girmeden bir süre önce Tüster'de ve

Ahvâz'da gümüş bir sikke bastırmıştır. Halîfe Müttakî-Lillâh'ın adı ile birlikte kendisi ve ağabeyi Ali b. Büveyh'in adına yer verdiği Tüster'de basılan sikkenin ön yüzünde “*Lâ ilâhe illâ Allah vahdehu lâ şerike leh Ahmed bin Büveyh*”, çevresinde “*Bismillâh duribe haza'd-dirhem Tüster min el-Ahvâz sene 333*” lejandı, dış kuşağında da Rûm suresi 3. ve 4. ayetler yer almaktadır. Arka yüzünde ise “*Lillah Muhammedun Resulallah el-Müttakî-Lillâh Ali bin Büveyh*” yazmaktadır (Artuk & Artuk, 1970, s. 327).

Ahmed b. Büveyh'in Ahvâz'da bastırıldığı dirhemnin düzeni de Tüster darblı dirheminin bir benzeridir. Ön yüzünde “*Lâ ilâhe illâ Allah vahdehu lâ şerike leh Ahmed bin Büveyh*”, çevresinde “*Bismillâh duribe haza'd-dirhem el-Ahvâz sene 333*”, arka yüzünde “*Lillah Muhammedun Resulallah el-Müstekfi-Billâh Ali bin Büveyh*” çevresinde ise “*Muhammedun Resulallah erselehu bi'l-huda ve dîni'l-hakk liyüzhirahu aleddîni küllih. Velev kerihe'l-müşrikûn*” yazmaktadır. İmâdüddeve ve Muizzüddeve'nin bastırıldığı bu sikkelerin halîfe tarafından kendilerine verilen lakapları olmadan yazılmış olması, onların Ahmed b. Büveyh'in Bağdat'a girmesinden önce basıldığını göstermektedir. Ancak halîfenin isminin de sikkeye darb edilmiş olması, onların bu esnada halîfeye bağlı olduklarını ortaya koymaktadır (Bates, 1996, s. 7; Mahmud, 1999, s. 332; Poole, 1876, s. 194) (Fotoğraf 2).

Foto 2: Muizzüddeve Dönemi, Dirhem, Darb Yeri: Tüster, Yıl: 945, Çap: 28mm, Ağırlık: 4.20gr., <https://www.acsearch.info/search.html?id=3331745> Erişim Tarihi 27.3.2024

Ahmed b. Büveyh, 19 Aralık 945 (334) günü Bağdat'a ulaştıktan sonra Şemmâsiye Kapısı'nda konaklamış ve ertesi gün de Halîfe Müstekfi-Billâh ile görüşmüştür. Aralarında biatleşmeleri üzerine Müstekfi, Ahmed b. Büveyh'i *emîrülümerâsı* olarak tayin etmiştir. Bu süreçte kendisine ayrıca *Muizzüddeve* (Devleti Yücelten), büyük ağabeyi Ebu'l-Hasan Ali b. Büveyh'e *İmâdüddeve* (Devletin Direği), diğer ağabeyi Ebu Ali el-Hasan b. Büveyh'e de *Rüknüddeve* (Devletin İstinatgâhı) lakapları,² diğer saltanat alâmetleri ile birlikte halîfe tarafından verilmiştir. Halîfe ayrıca bu lakapların altın

² Bundan sonra halîfe tarafından verilen bu lakaplar ile anılacaklardır.

(dinar) ve gümüş (dirhem) tüm sikkelerde kendi adı ile birlikte basılmasını da emretmiştir. Müslüman hükümdarlar arasında isimleri halife ile birlikte sikkelerin üzerine darb edilen ilk hükümdarların Büveyhî Devleti kurucusu bu üç kardeş olduğu kaydedilmektedir (Hilâl es-Sâbî, 1986, s. 131; İbnü'l-Cevzî, 1992, s. 42-43; Hândmîr, 1960, s. 867; Hemedânî, 1987, s. 369; İbn Hallikân, 1900, C. 1, s. 174-175, C. 3, s. 399; İbn Miskeveyh, 2016, s. 485; Kalkaşendî, 2019, s. 157; Kalkaşendî, 1922, s. 418; İbnü'l-Verdî, 1996, s. 268; İbnü'l-Esîr, 1986, C. 8, s. 384; İbn Kesîr, 1995, C. 11, s. 365; İbnü't-Tıktaka, 2016, s. 205; Suyûtî, 2018, s. 473; Zehebî, 1987, s. 25; Kitâbu'l-uyûn, 1972, 432; Nüveyrî, 1975-1985, C. 23, s. 104; Abbas Perviz, 1338, s. 551; Kurevî, 2008, s. 177; Merçil, 1992, s. 497; Poole, 2020, s. 180; Waines, 1977, s. 339; Vefa, 1990, s. 35; Bilgin, 2024, s. 497).

Halife Mutî-Lillâh emriyle bu dönemde bastırılan dirhemın ön yüzünde “*Lâ ilâhe illâ Allah vahdehu lâ şerîke leh Muizzüddeve Ebu'l-Hüseyn Büveyh*”, çevresinde “*Bismillâh duribe haza'd-dirhem bi Medineti's-Selâm sene 334*” lejandı, dış kuşağında Rûm suresi 4. ve 5. ayetler yer almaktadır. Arka yüzünde “*Lillah Muhammedun Resulallah Sallallahu Aleyhi vessellem el-Mutî-Lillâh İmâdüddeve Ebu'l-Hasan Büveyh*”, çevresinde ise “*Muhammeden Resulallah. Erselehu bi'l-huda ve dîni'l-hakk liyüzhirahu aleddîni küllih. Velev kerihe'l-müşrikân*” yazmaktadır (Fotoğraf 3).

Foto 3: Muizzüddeve Dönemi, Dirhem, Darb Yeri: Medîneti's-Selâm, Yıl: 945-946, Ağırlık: 2.77gr., <https://www.acsearch.info/search.html?id=1243632> Erişim Tarihi 27.3.2024

Eyaletler şeklinde kurulmuş bir devlete sahip olup her biri müstakil idare sürdüren Büveyhî kardeşler -birbirlerine olan bağılılıklarının da bir göstergesi olarak bastırılan sikkelerde mutlaka birbirlerinin adına yer vermişlerdir. Emîr Muizzüddeve'nin, Fars'ta bulunan en büyük ağabeyi İmâdüddeve'nin vefatının ardından bastırıldığı sikkelerde ailenin geri kalan en büyüğü olarak diğer ağabeyi Rey ve Cibâl Emîri Rüknüddeve'nin adına yer verdiği ve bağılılığını gösterdiği görülmektedir. Söz konusu gümüş sikkenin ön yüzünde “*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh Muizzüddeve Ebu'l-Hasan Büveyh*”, çevresinde “*Bismillâh duribe haza'd-dirhem el-Basra sene 343*” lejandı, dış kuşağında Rûm suresi 3. ve 4. ayetler; arka yüzünde “*Allah Muhammedun Resulallah Sallallahu Aleyhi vessellem el-Mutî-Lillâh Rüknüddeve Ebu Ali*” yazmaktadır.

Büveyh”, çevresinde “*Muhammeden Resulallah erselehu bi'l-huda ve dîni'l-hakk liyüzhirahu aleddîni küllih. Velew kerihe'l-müşrikûn*” yazmaktadır (Artuk & Artuk, 1970, s. 329; Mahmud, 1999, s. 335-336; Poole, 1876, s. 204).

Veliaht İzzüddevlle Bahtiyâr b. Muizzüddevlle'nin adının da darb edildiği Emîr Muizzüddevlle döneminde bir gümüş sikkede de vefat eden ağabeylerinin ardından ailenin en büyüğü olan Rüknüddevlle'nin adına yer verildiği görülmektedir. Sikke formu şöyledir: ön yüzünde “*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh Muizzüddevlle Ebu'l-Hüseyn İzzüddevlle Ebu Mansur Büveyh*”, çevresinde “*Bismillâh duribe haza'd-dirhem el-Basra sene 349*”, arka yüzünde “*Lillah Muhammed Resulallah Sallallahu Aleyhi vessellem el-Mutî-Lillâh Rüknüddevlle Ebu Ali Büveyh*”. 960 (349) tarihli Medinetü's-Selâm'da basılmış altın bir sikke de aynı formda hazırlanmıştır. Emîr Bahtiyâr, vefatından sonra babasının adını sikkelerden çıkarmış ancak hala hayatta olan amcası Emîr Rüknüddevlle'nin adının bulunduğu formu devam ettirmiştir. Ön yüzde altı satır halinde “*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh izzüddevlle Ebu Mansur Büveyh*”, çevresinde “*Bismillâh duribe haza'd-dinar bi Medinetü's-Selam sene 357*”, arka yüzünde de yedi satır halinde “*Lillah Muhammed Resulallah Sallallahu Aleyhi vessellem rüknüddevlle Ebu Ali Büveyh*” yazmaktadır (Artuk & Artuk, 1970, s. 331-332; Mahmud, 1999, s. 340-342; Poole, 1876, s. 201-205).

Aile bireylerinin yanında, kendine bağlı hükümdarlar da sikkelerinde Emîr Rüknüddevlle'nin adına yer vermiştir. Taberistan'da hüküm süren Bâvendîlerin Emîri Rüstem b. Şirvin'e ait 977-978 (367) yılında basılmış gümüş dirhem bunun bir örneğiydi. Paranın ön yüzünde “*Lâ ilâhe illâllah el-Mûti-Lillâh Rüknüddevlle*”, çevresinde “*Bismillah duribe haza'd-dirhem bi Firim sene 354*” lejandı, dış kuşağında Rûm suresi 4. ve 5. ayetler yer almaktadır. Arka yüzünde ise “*Lillah Muhammedun Resulallah 'Ali veliullah Rüstem b. Şirvin*” ifadesi bulunmaktadır (Artuk & Artuk, 1970, s. 341; Miles, 2007, s. 373).

Emîr Rüknüddevlle'nin vefatının ardından Muhammediyye (Rey)'de darb edilen sikkelerde bir süre, hanedanın yeni emîri Adudüddevlle'nin adının yanında kardeşi Müeyyidüddevlle'nin adı da yer almıştır (Güner, 1992, s. 62) (Fotoğraf 4).

Foto4: Müeyyidüddevlle Dönemi, Altın Dinar, Darb Yeri: Muhammediyye, Yıl: 976/977, Ağırlık: 4.10gr., <https://www.acsearch.info/search.html?id=216210> Erişim Tarihi 27.3.2024

İslâmî sikke geleneğinde resim ve tasvir kullanımı yaygın değildir. Bunun yerine hükümdarın adı, ünvanları, sıfatları ile dualar ve kelime-i tevhid gibi dinî ibareler bulunurdu. Bu durum tasvir yasağının bir neticesi olsa da hükümdarlık alameti saydıkları sikke darb ettirmeye önem veren Büveyhîler döneminde bunun istisnaları mevcuttur (Tekin, 2009, s. 179). 957-958 (346) yılında Errecân'da basılmış olan bir dirhem, figürlü olması bakımından devri için oldukça sıra dışıdır. Bu figürlü gümüş dinarın ön yüzünde Emîr Rüknüddeve'nin adı, arka yüzünde ise Halife Mutî-Lillâh ve oğlu Adudüddeve'nin (Devletin Pazusu/Koruyucusu) adı yer alıyordu. 962 (351) senesinde Muhammediyye darphanesinde basılan bir başka kufi yazılı gümüş dirhem arka yüzünde sakal ve bıyıklı Emîr Rüknüddeve'nin üstünde tören kıyafeti ve başında kıymetli taşlarla bezenmiş bir kanatlı Sâsânî tâci taşıdığı portresi bulunmaktadır (Fotoğraf 5). Sâsânî krallarının sahip olduğu şekilde kanatlı olarak ifade edilen bir tâc ile yer aldıkları bu tasvir, Rüknüddeve'nin ardından oğlu Adudüddeve'nin ve yeğeni Bahtiyâr b. Muizzüddeve tarafından da sikkelerde kullanılmıştır (Miles, 1964, s. 284-285; Miles, 2007, s. 375).

Foto 5: Rüknüddeve Dönemi, Gümüş Dirhem, Darb Yeri: Muhammediyye, Yıl: 962, Çap: 41.2mm, Ağırlık:12.90gr., <https://www.acsearch.info/search.html?id=11651492> Erişim Tarihi 27.3.2024

Emîr Bahtiyâr b. Muizzüddeve'nin figürlü “*tören parçası*” altın sikkesi şöyledir: Ön yüzünde bağdaş kurmuş halde oturan, başı açık, saçları örgülü, sivri sakallı, kolları uzun, süslü bir elbise giymiş, elinde beş telli bir saz çalan bir kişi bulunmaktadır. Bu insan figürünün her iki yanında birer dal vardır. Ön yüz çevresinde “*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh duribe be Medînetü's-Selâm sene 365*” yazmaktadır. Sikkenin arka yüzünde ise yine bağdaş kurmuş oturan, başında tâc olan saçları örgülü, sakallı kolları kısa süslü bir elbise giymiş hükümdarın tasviri yer almaktadır. Hükümdar sağ elinde hâkimiyet sembolü olarak bir kadeh tutmakta ve iki yanında kendisine bir şey sunduğu tahmin edilen başları açık ve saçları örgülü iki hizmetçi figürü görülmektedir. Bu yüzün çevresinde ise “*Lâ ilâhe illâllah Muhammedun Resulullah sallallahu aleyhi vessellem el-Mutî-Lillâh el-Emîr İzzüddeve*” yazmaktadır (Artuk & Artuk, 1970, s. 336-337; Miles, 1964, s. 288, 295-296).

973-974 (363) yılında Bağdat'ta basılmış Emîr Bahtiyâr dönemine ait dikkate değer iki figürlü sikke daha bilinmektedir. Yırtıcı hayvanların av sahnelerine yer verilmiş olan bu sikkelerden birinin her iki tarafta da bir geyiğe ya da dağ keçisine saldıran aslan yer almaktadır (Fotoğraf 6). Sikkenin ön yüzünde kelime-i tevhid ile darb tarihi ve yeri bulunurken arka yüzünde İzzüddeve künyesi bulunmaktadır. Hayvan figürlerinin yer aldığı diğer sikkede ise bir tarafta ördeği yakalayan bir kartal, diğer tarafında ise ceylan yutan bir kartal tasvir edilmektedir (Miles, 1964, s. 288, 295-296; Miles, 2007, s. 375-376).

Foto6: Bahtiyâr Dönemi, Altın Madalyon, Darb Yeri: Medînetü's-Selâm, Yıl: 973/974, Çap: 38mm, Ağırlık: 20.54gr., <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=3133&lot=118> Erişim Tarihi 17.4.2024

Büveyhîler, hutbe ve sikkelerde kullandıkları şatafatlı lakap ve ünvanlarıyla halifeyi âdeta görünmez hale getirmişlerdir. Emîr Adudüdevle b. Rüküddeve'nin Fesâ'da basılmış gümüş sikkesinde ve sonrasında da Kerd-i Fennâhusrev'de inşa ettirdiği darphanede bastırıldığı altın sikkesinde, *Emîrül-Adl* ünvanını kullandığı görülmektedir. Söz konusu sikke yukarıda bilgisi verilen klasik kufi formda olup arka yüzünde halifenin adının ardından "*el-Emîrül-Adl Adudüdevle Ebu Şucâ*" ibaresi yer almaktadır (Artuk & Artuk, 1970, s. 335; Güner, 1992, s. 168). Ancak sikkelerindeki *Emîrül-Adl Adudüdevle* lakabı Irak'a hâkimiyeti sonrası yerini "*el-Meliku'l-Adl Adudüdevle Ebu Şucâ*"ya bırakmıştır. 980-981 (370) yılından itibaren emîrin adı, dinarlar ve dirhemlerde "*el-Meliku'l-Adl Şâhanşâh Adudüdevle ve Tâcül-mille Ebu Şucâ*" künyesiyle yer almaya başlanmış ve ölümüne kadar böyle devam etmiştir. Emîr bu lakabı halifenin izni olmadan kullanmaya başlamıştır (Güner, 1992, s. 140-142; Mahmud, 1999, s. 342-343; Mneymneh, 2021, s. 159; Poole, 1876, s. 206).³

³ Şia'nın altın çağının yaşandığı bir dönemde Abbâsî Devleti'ni tahakkümleri altına alan Büveyhîler, halifenin yetkilerini oldukça kısıtlamışlardır. Dinî atamalarla yetkileri sınırlanan halifelerin, Büveyhî emîrinin verdiği maaş ve iktâlarla geçindikleri ve kimin halife olacağına Büveyhî emîrinin karar verdiği bir dönemde ilga edilmemiş olmaları önemlidir. Bunun arkasında yatan sebep olarak Büveyhîlerin sünnî

Adudüddeve'nin Sâsânî krallarının ünvanı olan *Şâhanşâhî* (Melikü'l-Mulûk/Hükümdarlar Hükümdarı) (İbnü'l-Cevzî, 1992, C. 14, s. 291; İbnü'l-İmâd, 1989, s. 389; İbn Kesîr, 1995, C. 11, s. 506; Donohue, 2003, s. 26; Busse, 2004, s. 175) sikkelerinde kullanmaya başlamasının ardında da, Büveyhî Emîri Adudüddeve'nin etnik bir kimlik yaratma çabası⁴ ve Sâsânî modelinde bir devlet kurma idealinin yattığı muhakkaktır (Baker, 2015).

977 (367) yılında basılan sikke şöyledir: Ön yüzde “*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh et-Tâî-Lillâh*” çevresinde “*Bismillah duribe haza'd-dirhem bi Âmid sene 367*” lejandı, ön dış kuşağında ise Rûm suresi 4. ve 5. ayetler yazmaktadır. Arka yüzün ortasında “*Lillah Muhammed Adudüddeve ve Tâcül-mille Ebu Şucâ*”, çevresinde ise “*Lillah Muhammedun Resulullah. Erselehu bi'l-huda ve dîni'l-hakk liyüzhirahu aleddîni küllih. Velev kerihel-müşrikûn*” yer almaktadır (Mahmud, 1999, s. 342-343; Mneymneh, 2021, s. 159; Poole, 1876, s. 206; Whitcomb, 1976, s. 166). 961-962 (350) yılında Şîraz'da basılan gümüş sikke ise şöyledir: Ön yüzde “*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh Rüknüddeve Ebu Ali*”, arka yüzde “*Lillah Muhammedun Resulullah el-Mutî-Lillâh el-Melikü'l-Adl Adududdeve Ebu Şucâ*” yazmaktadır (Poole, 1876, s. 206; Miles, 1964, s. 290).

Emîr Adudüddeve'nin, *Şâhanşâh* ünvanına Fars'ta darb ettirdiği bir gümüş madalyonda da yer verdiği görülmektedir. Bacak bacak üstüne atmış bir vaziyette oturan ve sağ elinde kadeh tutan Emîr, Sâsânî kralları portresine uygun olarak başında kanatlı tâci ile taht üzerinde yer almaktadır. Üzerinde süslü kolları olan bir tunik vardır. Tahtın altında ise kafaları birbirine doğru çarpan iki keçi bulunmaktadır. Madalyonun ön yüzünde Pehlevce: “*Farreh Afzud Şâhânşâh*” (Şâhanşâhın Şanı Artsın), arka yüzünde: “*Dir Ziy Şah Şah-Pan a Husrev*” (Şâh Fenna Husrev Uzun Yaşasın), ön yüz kuşağında Arapça olarak: “*Lâ ilâhe illâllah Muhammedun Resulullâh*” yazmaktadır. Adudüddeve bu sikkede, babası Rüknüddeve'nin yaptığından farklı olarak Abbâsî halifesinin adına yer vermemiştir (Güner, 1992, s. 140-142; Miles, 1964, s. 285-286, 295; Miles, 2007, s. 375; Mneymneh, 2021, s. 159) (Fotoğraf 7).

---

halkı ve askerî gücü kontrol altında tutabilme isteği gibi bazı nedenler etkiliydi. Ancak Büveyhî idaresi boyunca bilhassa Bağdat'ta şîf-sünnî çatışmalarının yaşandığı pek çok yıkıcı hadise de bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan İbrahim Hasan, t.y.; Ömerî, 2014, s. 200; İbnü'l-Esîr, 1986, C. 9, s. 58; Nüveyrî, 1975-1985, C. 26, s. 109; Tenûhî, 1975, C. 2, s. 242; İbnü'l-Cevzî, 1992, C. 14, s. 75, 155; Ünal, 2018, s. 405-416.

⁴ Büveyhîlerin nesepleri ile ilgili bkz. İbn Hallikân, 1900, C. 1, s. 174; Kazvîni, 2018, s. 384; Bîrûnî, 2011, s. 81; Kalkaşendî, 2019, s. 149; Şebânkârî, 2021, s. 66; Mneymneh, 2021, s. 123; Baker, 2016, s. 283; Dündar & Bakır, 2019, s. 10-44; Kurevî, 2008, s. 82-83; Seccâdî, 1957, s. 629.

Foto 7: Adudüddeve Dönemi, Gümüş Madalyon, Darb Yeri: Fars, Çap: 60.7mm, Ağırlık: 34.47gr., <https://www.acsearch.info/search.html?id=10848109> Erişim Tarihi 27.3.2024

Emîr Ebu Nasr Fîrûz Hârşâz, kardeşi Şerefüddeve b. Adudüddeve'nin vefatı üzerine 22 Ağustos 989 (379) tarihinde Tâi'-Lillâh'ın huzurunda yapılan tayin merasiminde diğer hükümdarlık alametleri ile birlikte Bahâüddeve ve Ziyâülmille lakaplarını almıştı. Gıyâsülümme de onun lakapları arasındaydı (Birûnî, 2011, s. 167-168; İbn Kesîr, 1995, s. 519; Nüveyrî, 1975-1985, C. 26, s. 235; Sâbî, 1986, s. 131-133; Gümüş, 2019, s. 154; Siddiqi, 1934, s. 40). Bahâüddeve'nin Halife Tâi'-Lillâh'ı azlederek yerine Kadir Billâh'a biat etmesinin⁵ ardından basılan sikkelerde yeni halifenin adı ve emîrin söz konusu lakapları geçmektedir. 1007 (398) yılında basılan sikkenin ön yüzünde “*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh el-Melik Bahâüddeve ve Ziyâülmille ve Gıyâsülümme el-Mulûk*”, çevresinde “*Bismillah duribe haza'd-dinar bi Medineti's-Selâm sene 397*”, dış kuşağında Rûm suresi 4. ve 5. ayetler yer almaktadır. Arka yüzünde ise “*Lillah Muhammedun Resulullah sellallahu aleyhi ve sellem el-Kadir-Billâh Şâhanşâh Kıvâmüddin Ebu Nasr İbrîz*”, çevresinde ise “*Lillah Muhammedun Resulullah. Erselehu bi'l-huda ve dîni'l-hakk liyüzhirahu aleddîni küllih. Velev kerihel-müşrikûn*” yazmaktadır (Abbott, 1939, s. 362; Artuk & Artuk, 1970, s. 338-339; Mahmud, 1999, s. 344-348; Poole, 1876, s. 213-217) (Fotoğraf 8). Burada Emîr Bahâüddeve'nin de sikkelerinde -babası Adudüddeve gibi- Şâhanşâh ünvanını kullandığı görülmektedir (Poole, 1876, s. 216).

⁵ Halife Tâi'-Lillâh'ın hal edilmesi ve sebepleri hakkında bkz. Mîrhând, 1960, s. 3010; Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, 1944, s. 114; Hândmîr, 1960, s. 870; İbnü'l-İmâd, 1989, s. 499; Suyûtî, 2018, s. 487; Kalkaşendî, 2019, s. 164-165; İbnü'l-Esîr, 1986, C. 9, s. 70-71; Antâkî, 1990, s. 221-222; İbn Tağrıberdî, 1992, C. 4, s. 162; İbnü't-Tiktaka, 2016, s. 206; İbn Kesîr, 1995, C. 11, s. 522-523; Hatîb el-Bağdâdî, 2001, C. 12, s. 359-360; Kabir, 1964, s. 188; Vefâ Muhammed Ali, 1990, s. 51.

Foto 8: Bahâüddeve Dönemi, Altın Dinar, Darb Yeri: Medînetü's-Selâm, Yıl: 1006/1007, Çap: 26mm, Ağırlık: 4.50gr., <https://www.acsearch.info/search.html?id=12229007> Erişim Tarihi 27.3.2024

Bahâüddeve'nin amcası Fahrüddeve b. Rüknüddeve, sikkelerinde -yeğeniyle aralarında olan çekişmenin de etkisiyle- yeğeni tarafından tayin edilen yeni halife Kadir Billâh'ın değil de sabık halife Tâi'-Lillâh'ın adını darb etmeye devam etmiştir (Abbott, 1939, s. 363). Fahrüddeve tarafından bu şekilde bastırılan bir gümüş sikke şöyledir: Ön yüz "*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh et-Tâi'-Lillâh*", arka yüz "*Lillah Muhammedun Resulullah el-Emîrû'l-Seyyid Fahrüddeve...*" (Poole, 1876, s. 211).

Emîr Fahrüddeve döneminde Fesa'da 992-993 (382) yılında basılan bir gümüş dirhem'in ön yüzünde "*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh el-Kadir Billâh Fahrüddeve ve Felekülümme*", çevresinde "*Bismillah duribe haza'd-dirhem bi Fesa sene 382*"; arka yüzünde ise "*Lillah Muhammedun Resulullah el-Melik el-Adl Samsâmüddeve ve Şemsülmille Ebu Kalîcâr*" ibaresi yer almaktadır (Fotoğraf 9). Aynı emîr döneminde Uman'da basılan bir altın sikkenin ön yüzünde de "*Lâ ilâhe illâllah vahdehu lâ şerîke leh el-Kadir Billâh Fahrüddeve ve Felekülümme*", çevresinde "*Bismillah duribe haza'd-dinar bi Uman sene 386*"; arka yüzünde ise yeğeni Samsâmüddeve'nin adının yer aldığı "*Lillah Muhammedun Resulullah el-Melik el-Adl Samsâmüddeve ve Şemsülmille Ebu Kalîcâr*" ibaresi yer almaktadır (Poole, 1876, s. 211-212). Bundan daha erken tarihli bir başka altın dinar ise şöyledir: ön yüzünde "*Lâ ilâhe illâllah el-Melik Samsâmüddeve ve Şemsülmille Ebu Kalîcâr b. Adudüddeve Ebu Şucâ*", çevresinde "*Bismillah duribe haza'd-dinar bi Sûku'l-Ahvaz sene 334*", dış kuşağında Rum suresi 3. ve 4. ayetler yer almaktadır. Arka yüzünde de "*Lillah Muhammedun Resulullah el-Kadir-Billâh Fahrüddeve ve Felekülümme*", çevresinde "*Muhammedun Resulullah Aleyh*" yazmaktadır. Basılan bu dinarlar Emîr Adudüddeve'nin ölümünün ardından çocukları ve kardeşi arasında ortaya çıkan otorite kargaşasını da doğrulamaktadır (Abbott, 1939, s. 351, 359-360; Whitcomb, 1976, s. 164).

Foto 9: Fahrüddeve Dönemi, Gümüş Dirhem, Darb Yeri: Fesa, Yıl: 992/993, Çap: 27mm, Ağırlık: 4.65gr. <https://www.acsearch.info/search.html?id=12010687> Erişim Tarihi 27.3.2024

Büveyhî emîrlerinin halifenin üzerindeki tahakkümleri arttıkça, halifenin lakap ve ünvan belirlemedeki etkinliğini azaltmaktaydı. Buna bağlı olarak da basılan paraların şekline de müdahale etmiş oluyorlardı. Emîrler, egemenliğin bir sembolü olan para üzerine, kendi karar verdikleri ya da baskıyla aldıkları ünvan ve lakaplarını yine kendi istedikleri şekilde darb ettiriyorlardı. Sadece halîfeden aldıkları lakapları değil halifenin izni olmadan aldıkları lakaplarını da para üzerinde kullanıyorlardı. Devlet başkanı olması hasebiyle halifenin adına yer vermeye devam etmekle beraber, sikkelerde sadece halifenin resmî adına yer vermiş ve onun “*Emîrül-mü’minîn*” ünvanını kaldırmışlardır (Güner, 1999, s. 66-67).

Büveyhîlerin gücünün zayıflamaya başladığı Halîfe Kadir-Billâh dönemi itibariyle de sikke formunda değişikliğe gidilmeye başlanılmıştır. Daha önce ön yüzde Büveyhî emîrinin arka yüzde ise halifenin adı yer alırken Sultânüddeve b. Bahâüddeve döneminde bunun tam tersi yapılmıştır. Medînetü’s-Selâm’da basılan altın sikkenin ön yüzünde Kadir-Billâh’ın adı ile birlikte veliahdı Ebu’l-Fazl’ın lakabı el-Ğalib-Billâh’ın da geçtiği görülmektedir. Arka yüzde de Büveyhî emîrinin adı yer almaktadır (Artuk & Artuk, 1970, s. 339-340; Poole, 1876, s. 219-220).

Daha sonraki süreçte Bağdat’ta hâkim güç olacak olan Selçuklu Devleti Sultanı Tuğrul Bey’in varlığını da bu sikkelerde görmek mümkündür. Halîfe Kaim-Biemrillâh, Büveyhîlerin ve Türk askerlerinin kumandanı olan Arslan el-Besâsîrî’nin baskısı altında olması nedeniyle Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey’i Bağdat’a davet etmiş ve kendisini bu güç durumdan kurtarmasını istemişti. Bu davetler neticesinde harekete geçen Tuğrul Bey, 1055 (447) yılında Bağdat’a girmişti. Halîfe Kaim-Biemrillâh, Tuğrul Bey Bağdat’a ulaşmadan önce Büveyhî Emîri Melikü’r-Rahim’in isminden önce Tuğrul Bey adına minberlerde hutbe okutturup adına Bağdat’ta sikke bastırması ve Tuğrul Bey’e daha önce kurucu Büveyhî hükümdarından birine de verilen *Rüknüddeve* ünvanını vermiştir (Mîrhând, 2015, s. 85; Reşîdüddîn Fazlullâh, 2014, s. 71; Erkoç, 2020, s. 13).

Büveyhîler kendilerinden önceki halîfeler ve yerel emîrlerin yaptığı gibi tedavülde olan paraların haricinde hediye olarak verilmek üzere özel paralar bastırdıkları da bilinmektedir. Hediye olarak bastırılan bu dinarlar, şairlere ve şarkıcılara mükâfat olarak veriliyordu. Emîr Muizzüddeve ve Adudüddeve, bu amaçla her birinin ağırlığı iki dirhem gelen dirhemler bastırmışlardı. Vezir Ebu'l-Feth İbnü'l-Amîd'in de her biri değerinin beş katı olan dirhemleri ile dinarları vardı (Mneymneh, 2021, s. 326). Bir diğer hediye dinar bilgisi de Emîr Fahrüddeve dönemine aittir. Vezir Sâhib b. Abbâd da 988 (378) yılında ağırlığı 1000 miskal (yaklaşık 4250 gram) olan Rey'de basılmış bir dinarı Fahrüddeve'ye hediye etmiştir. Bastırdığı bu dinarın bir yüzünde Emîr Fahrüddeve'yi övmek için yazdığı ve onu güneşe benzettiği, onun gibisinin bir daha gelmeyeceğini ifade ettiği şiirin 5 beyiti vardır. Diğer yüzünde ise İhlâs suresi ile Tâî'-Lillâh'ın ve Fahrüddeve'nin lakapları (Felekülümme'den türetilerek *Devletün felekiyyetün*) ve Cürçân şehrinin adı yazılıdır. Ayrıca Sâhib b. Abbâd'ın lakabı olan Kâfi'l-Küfât'dan dolayı "*Kâfi küfâtihi*" ibaresi de yazılıdır (İbnü'l-Esîr, 1986, s. 54; Mîrhând, 1960, s. 2999; Miles, 1964, s. 289).

Büveyhîler döneminde kullanımda olan sikkelerin anıldıkları bazı isimler bulunmaktaydı. Adudüddeve döneminde basılıp bu emîrin lakaplarının biri olan *Tâci* dirheminin yanında adını diğer emîrlerden ya da halîfe ve vezirden alan *Kasâni*, *Sâbûrî*, *Rûknî*, *Sâhibî*, *Mûti*, *Kadîri*, *Adudî*, *Giyasî* ve *Kavvamî* gibi birçok dinarın varlığından da bahsedilmektedir. Bu dinarların isimleri, paraların basılmasını emreden halîfelerin, Büveyhî emîrleri ve vezirlerinin isimlerinden gelmektedir (Mneymneh, 2021, s. 324-325).

Büveyhî Darphaneleri

Para basmakla görevli darphane *dîvân-ı mâl*'ın (*hazîne dîvânı*) denetimi altındaydı. Bu divanın başkanına *hâzin* veya *nâzir* denilirdi. Ancak Tevhîdî para basımı işleri ile ilgilenen divanın *Divanü'n-nakd ve'l-ayar ve'd-darü'l-Darb* olduğunu belirtmektedir (Tevhîdî, 2019, s. 110; Hizmetli, 2010, s. 86; Mneymneh, 2021, s. 322). Büveyhîler Bağdat'a girmelerinin ardından burada *Dârü'd-Darb* adıyla bilinen Abbâsî darphanelerinin kontrolünü tamamen ele geçirmişlerdir. Muizzüddeve'nin bu darphanelerin denetimine oldukça önem verdiği bilinmektedir. Bu nedenle kadılara yargı görevlerine ek olarak sikke ayarlarını da kontrol etme görevi de verilmiştir. Büveyhîlerin ünlü kadısı Tenûhî de Bağdat'ta darphane denetimi görevini yürütenler arasındaydı. Tenûhî'nin Büveyhî tarihi için önem arz eden eseri Nişvâr'da geçen bir kayda göre Muizzüddeve, Ahvâz valisi İbn Kerdem'i Sûku'l-Ahvaz'daki darphanede görevlendirmiştir. Bu esnada bir grup hizmetli de emîr tarafından Basra'ya binek hayvan almaya gönderilmişti. Ancak ellerindeki paraların değeri düşürülmüş çıkması sebebiyle geri dönmüşlerdi. Bu durum, paranın alındığı Sûku'l-Ahvaz darphanesinin sahte para bastığını göstermekteydi. Muizzüddeve de bu duruma çok sinirlenerek kan dökülmesinden haz etmediği halde İbn Kerdem'in öldürülmesini emretmiştir (Tenûhî,

1995, s. 142; Makrîzî, 1953, s. 382; İ. Artuk, 1960, s. 33-34; Durdu, 2018, s. 543-544).

Büveyhîler bunun yanında darphanedeki dinar ve dirhem basımını kontrol edecek murakıplar da tayin etmişlerdir. Bu murakıplara ayar valisi başkanlık etmekteydi. Halîfe Mutî-Lillâh devrinde Emîr Fahrüddeve'ye ait bir talimat bu noktada önem taşımaktadır. Söz konusu talimatta şu hususlar yazılıdır: “*Ayar valisi, dirhem ve dinarların sahte, kalp ve kaplama halinde basılmayıp, devlet tarafından önceden kararlaştırılan ayarlarına uygun halislikte basılmasını sağlamalı ve sikke basım malzemesinin kalpazanların eline geçmesini önleyici tedbirler almalıdır.*” (Mahmud, 1999, s. 348).

Büveyhî darphanelerinde basılan paraların piyasaya sürülmeden önce ağırlıklarının doğruluğunu garanti etmek için camdan mamul ağırlıklar kullanılıyordu.⁶ Darphanelerdeki bazı görevliler, hacimlerine bağlı kalmakla birlikte, paraları belirlenen ağırlıklarından eksik yapıyorlar ve basıldıktan sonra paranın hükümet tarafından önceden belirlenen ağırlıklarıyla gerçek ağırlıkları arasındaki farkı kendilerine alıyorlardı. Bunun anlaşılması üzerine Büveyhîler, bu şekilde işlem yapan görevliler üzerindeki kontrollerini daha da artırmışlardır (Mahmud, 1999, s. 348).

Sikke basımı, devletin kontrolündeki darphanelerin elindeydi. Darphaneler ise herkese açıktı. İsteyen herkes elindeki altın veya gümüşü getirip bunlardan para bastırabilirdi. Tüccarlar ile sarrafların da darphane ile halk arasında aracılık ettiği bilinmektedir. Halktan kıymetli madenleri alır bunun karşılığında günün rayiç bedelinden onlara para verirlerdi. Hükümet para basımı karşılığında vergi olarak oldukça basit bir ücret alırdı. Böylece her yüz dirheme bir dirhem, her bin dirheme de otuz dirheme varan ücret karşılığında halkın getirdiği altın ve gümüşler sikke halinde kestiriliyordu (Mneymneh, 2021, s. 322; Mahmud, 1999, s. 348).

Büveyhî devrinden evvel sikke basım merkezleri Fars bölgesindeki İstahr, Fesâ, Errecân, Erdeşir-i Hürre ve Darâbcird gibi yerlere dağılmıştır. Büveyhîler bunların tamamını kapatmış ve darphane merkezi olarak Şîraz'ı seçmişlerdir. Darphanelerin neden Şîraz ile sınırlı kaldığı hususunda, para basım işinin daha dikkatli yapılması ve kontrol altına alınmasının kolaylaştırılması gayesi yatıyor olma ihtimali yüksektir. Nitekim Fars bölgesi ve dolayısıyla Şîraz, Büveyhî emîrlerin ilk hükmettikleri yer, bir nevi devletlerinin kalesi durumundaydı. Bu bağlamda imâr faaliyetlerine oldukça önem veren Büveyhî Emîri Adudüddeve'nin, 9 Nisan 964 (353)'de inşasına başladığı Şîraz'ın güneyindeki Kerd-i Fennâhusrev şehri için 20.000.000 dirhem harcama yaptığı ve bunun yanında da şehre bir darphane inşa ettirdiği bilinmektedir (Güner, 1999, s. 168; Mneymneh, 2021, s. 321-322; Uç, 2020, s. 60-61; Whitcomb, 1976, s. 170-171, 230-236).

⁶ Cam ağırlıklar, İslam devletleri ve Bizans terazi kefelinde sıklıkla kullanılan bir ağırlık birimiydi. Bkz. Acara Eser, 2005, s. 51-58.

Büveyhî hâkimiyetindeki en önemli değişim, hususiyetle altın paraların değerindeki gözle görülür seviyelerdeki düşüş olmuştur. Bu durum, Büveyhî ekonomisinin seyrini sikkeler üzerinden okuma fırsatı vermektedir. Fars ve Şîraz'da gümüş dirhemlerin tedavülünün daha yaygın olması hasebiyle dinarın değerinde herhangi bir düşüşün olmadığı düşünülebilir. Ancak dinardaki olumsuz seyre, benzer şekilde dirhemlerin de piyasa değerlerinde gerileme yaşanmıştır. Dolayısıyla dinar kadar olmasa da dirhemler de menfi gidişattan nasibini almıştır (Uç, 2020, s. 60-61).

Büveyhî devrinde kaydedilen darphanelerin bulunduğu yerlerden bazıları şöyledir: Bistam, Damgan, Simnan, Gürgân, Esterabad, Amul, Firim, Heysem, İsfahan, Hulvan, Dînever, Şapur, Save, Sangabad, Kirman, Kazvin, Kum, Kûfe, Muhammediyye (Rey), Hemedan, Erdebil, Ciruft, Sircan, Errecân, Erdeşir, Darab, Siraf, Şîraz, Fars, Fesa, Kazerun, Kerd-i Fennâhusrev, Abadan, Tüster, Cündişapur, Ramhürmüz, Sûku'l-Ahvaz, Asker Mükrem, Medînetü's-Selam (Bağdat), Uman (Miles, 2007, s. 374-375).

Sonuç

Büveyhî devrinde basılan sikkelerin devrin siyasi tarihine ve ekonomisine ışık tuttuğu söylenebilir. Dönemin olaylarını, emîrler arasında yaşanan otorite mücadelelerini, metbutabi ilişkilerini ve halife ile olan münasebetlerini bu sikkeler üzerinde yazan ibarelerden okumak mümkündür. Başlarda kurucu kardeşlerin birbirilerinin isimlerine bastırdıkları sikkelerde yer vermeleri, devletin içindeki bütünlüğü yansıtırken ikinci yönetici neslin bunu kısmen devam ettirmesi ilgi çekicidir. Bu geleneğin daha sonraları bozulması aile içi hizipleşmeyi de yansıtmaya açınsından önemlidir. Ayrıca, 945 (334) yılında Muizzüdevle'nin halifeden emîrülümerâ ünvanını alması ve ardından halîfenin Büveyhî emîrlerinin isimlerinin, sikkelerde kendi adıyla birlikte bastırılmasını emretmesi, orta çağ İslâm dünyasındaki güç dengelerinin değişimini göstermektedir. Bu durum aynı zamanda Büveyhîlerin, Abbâsî hilâfeti üzerindeki tahakkümlerinin maddi göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. Nitekim Büveyhî Devleti'nin zayıfladığı dönemde, sikkeler üzerindeki Büveyhî emîrlerinin isminin arka yüze halîfenin isminin ön yüze geçmesi ve 1055 (447) yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey adına halife tarafından Bağdat'ta sikke darb ettirilmesi, politik dengelerdeki değişimin nümismatik veriler üzerinden okunmasına olanak sağlamaktadır. Bunun yanında Büveyhîlerin devlet bünyesine aldıkları darphanelere verdikleri önem de dikkate değerdir. Büveyhî emîrleri darphaneleri tek bir noktaya toplayarak denetimi kolaylaştırmak istemişlerdir. Bir nevi devletin meşruiyetinin senedi sayılan paranın değerini muhafaza etmek ve değer düşürme, kalpazanlık gibi suçların önüne geçmek istemeleri Büveyhîlerin devlet anlayışındaki ciddiyetlerini yansıtmaktadır. Kontrolleri altındaki şehirlerdeki üst düzey yöneticileri, darphaneleri denetlemek üzere bizzat görevlendirmeleri ve bu konuda yaşanan bir aksaklık durumunda gösterdikleri -Vali İbn Kerdem örneğindeki gibi- keskin tepkiler, Büveyhî emîrlerinin para basımı konusundaki hassasiyetlerini aksettirmektedir. Darphanelerin halka açık şekilde işlemesi ve cevherini getiren kişilerin belirli bir vergi karşılığı basılı sikke alması da Büveyhî dönemi darphanelerindeki ilginç uygulamalardandır. Büveyhî sikkelerinin ayarındaki

dalgalanmaların devletin o dönemdeki ekonomik durumunu göstereceği de muhakkaktır.

Büveyhîlerin, devlet bürokrasisini meydana getirmede izledikleri yoldan, yönetim anlayışlarından ve emîrlerin aldıkları lakaplardan eski İran hükümdarlarına hatta doğrudan Sâsânî Krallarına öykündükleri anlaşılmaktadır. Bu durum sikkeler üzerinden de okunabilmektedir. Büveyhî sikkelerinin büyük çoğunluğu şekil bakımından, İslâmî geleneklere uygun biçimde yazıdan ibaret olsa da tasvirli örnekler de mevcuttur. Bu sikke örneklerinde emîrlerin, Sâsânî hükümdarlarının giyim tarzında ve onların kullandıkları tacı giyer şekilde tasvir edilmeleri, köken arayışındaki Büveyhî emîrlerinin arzularını yansıtmaktadır. Ayrıca, sikke ve madalyonlar üzerinde Sâsânî hükümdarlarına ait Şâhanşâh ünvanını kullanmaları ve dil olarak Pehlevîceyi tercih etmeleri yine bu arzunun ifadesidir.

Sonuç itibarıyla yaklaşık 122 yıllık bir hükümdarlık süresinde İran ve Irak'ta etkinlik gösteren Büveyhîler, bastırdıkları sikkeler ile de tarih sahnesinde yerlerini almışlardır. Günümüzde çeşitli müze ve özel koleksiyonlarda bulunan Büveyhî sikkeleri hayli zengin bir nümismatik külliyatı teşkil etmektedir. Bu sikkelerin daha detaylı biçimde incelenmesi, orta çağ İslâm dünyasındaki politik dengelerin değişiminin iyi algılanmasına ve henüz 300 yıllık İslâm uygarlığının gelişimindeki payenin bir kısmına ışık tutacaktır.

Extended Summary

The Buyids, deriving from the Daylamites, rose to prominence in the political scene of Iran and Iraq during the era lasting from 934 to 1056 (322 to 448 AH)). Their ascending to prominence signified a remarkable turnaround from their modest roots; they originated from a destitute family and made their income as mercenaries. Therefore, their state was characterized by a military identity. Their elder brother Ali b. al-Buwayh, known as Imâd al-Dawla, played a crucial role in their consolidation of authority. Imâd al-Dawla's strategic intelligence set the Buyids apart from their Daylamite peers, leading to the establishment of their state in Fars, while their middle brother became the ruler of Rey and Jibal. In a momentous turn of events in 945 CE, Ahmad b. Buwayh, guided by his elder brothers, ventured into Baghdad and was appointed as the amir al-umara by the Abbasid Caliph al-Mustaqfî-Billâh, thereby laying the foundation for the Buyid presence in Iraq. At this point, the Caliph and Ahmad bin Buwayh pledged a mutual oath of loyalty. This appointment was accompanied by symbolic gestures of sovereignty, including the bestowal of the khilat, laqab, and banner by the caliph himself. Particularly noteworthy was the caliph's decision to inaugurate a novel practice whereby the Buyid emirs' laqabs and titles were to be inscribed alongside his own on both gold and silver coins, legitimizing Buyid's rule. Subsequently, each Buwayhid emir who assumed power began minting coins bearing their name, embodying symbols of their sovereignty. Initially, the minted coins adhered to the traditional Islamic coinage style. These coins commonly featured elements such as the word of tawhid, prayers, verses from the Quran, the name and title of the Buyid emir, if minted by one of their vassals, the name of the ruler of that state, the reigning caliph, as well as details about the minting location and date. Of

particular interest are depictions on some coins portraying Buyid emirs adorned with the Sasanian crown and title, suggesting a conscious emulation of the ancient Iranian model of kingship. A further indication of this adoption appears in a silver medallion minted by Adud al-Dawla and inscribed in Pahlavi. The Buyids also gave importance to the mints they incorporated into the state and the new mints they established. They gathered the state mints in the Shiraz region, which was an important center for the dynasty. Thus, it became more accessible for the Buwayhid officials to supervise the minting operations. This study seeks to delve into the multifaceted significance of Buwayhid coinage as a reflection of sovereignty, utilizing these numismatic artifacts as windows into the political, economic, and power dynamics of the era. By examining the coins minted under the Buyid rule, this research aims to elucidate the complexities of authority struggles among emirs, their interactions with subjects, and their relationship with the Abbasid caliphate. Furthermore, it endeavors to shed light on the Buyids' deliberate emphasis on coin minting as a means of asserting and legitimizing their rule while also providing insights into the operational aspects of Buyid mints and their broader historical significance.

Kaynakça | References

- Abbas Perviz. (1338). *ez Arab ta Deyâlîme*. Tahran.
- Abbott, Nabia. (1939). Two Buyid Coins in the Oriental Institute. *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 56, 349-364.
- Acara Eser, Meryem. (2005). Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bizans Maden Eserleri: Ağırlıklar ve Haçlar. *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı (C. 2)* (ss. 51-58). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Amir Hasan Siddiqi. (1934). *Caliphate and Kingship in Medieval Persian* (Thesis of PhD). London University.
- Artuk, İ ve Artuk, C. (1970). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu (C. 2)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Artuk, İ. (1960). Abbasiler Devrinde Sikke. *Belleten*, XXIV/(93), 25-44.
- Baker, C. D. (2016). The Lost Origins of the Daylamites: The construction of a new ethnic legacy for the Buyids. Rebecca Futo Kennedy and Molly Jones-Lewis (Ed.), *The Routledge Handbook of Identity and the Environment in the Classical and Early Medieval Worlds*. London: Routledge.
- Bates, M. L. (1986). History, Geography and Numismatics in the Firstcentury of İslamic Coinage. *Schweizerische Numismatische Rundschau*, 65, 231-263.
- Bates, Michael L. (1989). The Dirham Mint of the Northern Provinces of the Umayyad Caliphate. *Armenian Numismatic Journal*, 15, 89-112.
- Bates, Michael L. (1996). The Abbâsîd Coinage System, 833-946. *Presented at the Annual Meeting of the Middle East Studies Association*, 1-11.
- Bilgin, S. K. (2024). Prestij, Kimlik ve Siyasî Rekabet Bağlamında Büveyhî Lakap ve Ünvanları. *History Studies*, XIV/(4), 491-512.
- Bosworth, C. A. Sikka. *EF² (İng.)* (C. 9, s. 591-592). Leiden: Brill.
- Busse, H. (2004). *Chalif und Grosskönig - Die Buyiden im Irak (945-1055)*. Beyrut.
- Donohue, J. J. (2003). The Buwayhid Dynasty in Iraq 334H./945 to 403H./1012. Wadad Kadi ve Rotraud Wielandt (Ed.). Leiden: Brill.
- Durdu, A. (2018). Ortaçağ Türk-İslâm Devletlerinde Kalpazanlık Faaliyetleri. *Bilimname*, XXXVI/(2), 527-555.
- Dündar, A. ve Bakır, A. (2019). Büveyhî Hânedânı'nın Menkıbevî Kuruluşu ve Tarihi Arka Planı. *History Studies*, XI/(1), 10-44.
- Ebu Ali Ahmed b. Muhammed İbn Miskeveyh. (2016). *Tecâribü'l-Ümem* (Kıvameddin Burslan Terc.) (Mehmet Şeker vd. Haz.). Ankara: TTK Yayınları.
- Ebu Hayyân et-Tevhîdî. (2019). *Kitâbü'l-İmtâ ve'l-Mu'ânese* (Ahmed Emîn ve Ahmed ez-Zeyn Neşr.). Hindawi Vakfı.
- Ebu İshâk İbrahim b. Hilâl b. İbrahim b. Zehrûn es-Sâbî el-Harrânî. (1987). *Kitâbu'l-Münteza Mine'l Cüzi'l-evvel Mine'l Kitâbu'l-Ma'râf bi't-Tâcî fi Ahbâri'd Devleti'd*

- Deylemiyye, (Ahbâru E'immeti'z-Zeydiyye fî Taberistân ve Deylemân ve Cîlân içinde)* (Wilferd Madelung Neşr.). Beyrut.
- Ebu Reyhan el-Birûnî. (2011). *Maziden Kalanlar (el-Âsâr el-Bâkiye)* (Ahsen Batur Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları,.
- Erkoç, Murat. (2020). Selçuklu Devleti İle Büveyhi Devleti Arasında Yaşanan İktidar Mücadelesinin Bağdat'ta Yaşayan Sünnilerin ve Şiilerin Üzerine Etkisi. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, VI/(2), 595-615.
- Gençtürk, C. (2020). Büveyhîler'in İran Hâkimiyeti (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum,
- Grierson, P. (1960). The Monetary Reforms of 'Abd al-Malik: Their Metrological Basis and Their Financial Repercussions. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, III/(3), 241-264.
- Gümüş, T. (2019). er-Ruzrâverî'nin "Zeylû Tecâribü'l-Ümem" Adlı Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi (29-207. Sayfalar) (Yüksek lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Güner, A. (1992). Büveyhîler'den Adudu'd-devle ve Dönemi (338-372/949-983) (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Güner, A. (1999). *Büveyhîler'in Şîh-Sünnî Siyaseti*. İzmir: Tıbyan Yayıncılık.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî. (2018). *Târîh-i Güzide* (Mürsel Öztürk Çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Hândmîr (Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmiddîn Muhammed). (1380/1960). *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâri Efrâdi'l-Beşer* (C. 2) (Celâleddîn-i Hümâyî Neşr.). Tahran: İntişârât-ı Hayyam.
- Hasan İbrahim Hasan. (t.y.). *en-Nüzûmu'l-İslâmiyye*. Kahire: Mektebetü'n-Nahdetü'l-Mısriyye.
- Hatîb el-Bağdâdî (el-İmâmü'l-Hâfız Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit). (1422/2001). *Medîneti's-Selâm - Târîhu Bağdâd* (C. 12) (Beşâr Avvâd Ma'rûf Neşr.). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Hemedânî (Muhammed b. Abdülmelik). (1407/1987). *Tekmiletü Târîhi't-Taberî, (Taberî-Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Cilt: 11 İçinde)*. Dâru'l-Fıkr.
- Hilâl es-Sâbî Ebu'l-Hasan (Ebu'l-Hüseyn) Hilâl b. Muhassin b. İbrahim es-Sâbî el-Harrânî. (1406/1986). *Rüsûmu Dâri'l-hilâfe* (Mîhâil Avvâd Neşr.). Beyrut.
- Hizmetli, M. (2010). Abbâsîler Döneminde Para Basımı. *İstem*, 15, 79-110.
- Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib*. (2018). (Abdullah Duman ve Murat Ağarı Çev.). İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- İbn Hallikân. (1900). *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zamân* (C. 1) (İhsan Abbâs Thk.). Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbn Havkal. (2017). *Sûrat el-Arz - 10. Asırda İslâm Coğrafyası* (Ramazan Şeşen Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- İbn İsfendiyar. (1386/2007). *Tarih-i Taberistan* (C.1) (Tsh. Abbas İkbâl). Taberistan.
- İbn Kesîr. (1995). *el-Bidâye ve'n-Nihâye - Büyük İslam Tarihi* (C. 11) (Mehmet Keskin Çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Tağriberdî. (1992/1413). *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire* (C. 4) (Muhammed Hüseyin Şemseddin Neşr). Beyrut: Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî (Ebu'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali). (1412/1992). *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk* (C. 14) (Muhammed-Mustafa Abdülkâdir Atâ Neşr.). Beyrut.
- İbnü'l-Esîr. (1986). *el-Kâmil fi't-Tarih* (C. 9-10) (Ahmet Ağırakça Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-İmâd (Ebu'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed). (1410/1989). *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâri Men Zeheb*, (C. 4) (Abdulkadir el-Arnaût ve Mahmud el-Arnaût Neşr.). Beyrut: Dar-u İbn Kesîr.
- İbnü'l-Verdî. (1417/1996). *Târîhu İbnü'l-Verdî*. Beyrut: Dâru'l-Kütûbi'l-İlmiyye.
- İbnü't-Tıktaka. (2016). *el-Fahrî (Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirleri Tarihi, 632-1258)* (Ramazan Şeşen Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İbrâhîm Selmân el-Kurevî. (2008). *el-Büveyhîyyûn ve'l-Hilâfetü'l-Abbâsiyye*. Mısır.
- İmam Suyûtî. (2018). *Halifeler Tarihi (Târîhu'l-Hulefâ)* (Abdullah Gündüz Terc.). İstanbul: Asalet Yayınları.
- İstahrî. (2015). *Mesâlikü'l-Memâlik - Ülkelerin Yolları (Değerlendirme-Metin)* (Murat Ağarı Çev.). İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Kabir, Mafizullah. (1964). *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta.
- Kalkaşendî (Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali). (1340/1922). *Subhu'l-a'şâ fî Sınâati'l-inşâ* (Muhammed Abdürresûl İbrahim Neşr.). Kahire: Matbaatü Daru'l-Kütûbi'l-Mısriyye.
- Kalkaşendî (Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ali). (2019). *Meâsirü'l-İnâfe fî Meâlimi'l-Hilâfe - Halifelik Kurumu Tarihi* (Ramazan Şeşen Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kitâbu'l-uyûn ve'l-hadâik fî ahbâri'l-hakâik* (Ömer es-Saîdî Neşr.). (1972). Dımaşk.
- Kürkman, G. (2003). İslam Dönemi. Garo Kürkman (Ed.), *Anadolu Ağırılık ve Ölçüleri* (ss. 49-57). İstanbul: AKMED.
- Lane-Poole, S. (1876). *The Coins of the Mohammadan Dynasties in the British Museum, III-X*. Reginald Stuard Poole (Ed.), London.
- Lane-Poole, S. (2020). *İslam Devletleri Tarihi - Başlangıçtan 1927 Yılına Kadar Samet Alıç* (Ed.), (Halil Edhem Eldem Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Mahmud Arafe Mahmud. (1999). Irak Büveyhîleri Dönemi Paraları ve Bunların Tarihi Değeri (Seyfullah Korkmaz Çev.). *EÜ Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi* 8, 325-353.
- Makrîzî (Takıyüddîn Ahmed b. Abdülkadir el-Makrîzî). (1953). *el-Nukud el-Kadime ve'l-İslâmiye* (İbrahim Artuk Çev.). *Belleten*, XVII/(67), s. 367-392.

- Merçil, E. (1992). Büveyhîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 496-500). Ankara: TDV Yayınları.
- Mıynat, A. (2019). Ortaçağ İslâm Dünyasında Sıradışı Bir Para Birimi: Bakır Dirhemler. *TAD* 38/66, 192-207.
- Miles, G. C. (1964). A Portrait of The Buyid Prince Rukn al-Dawlah. *American Numismatic Society* 11, 283-296.
- Miles, G. C. (2007). Numismatics. *The Cambridge History of Iran* (C. 4, s. 364-377). Cambridge: Cambridge University Press.
- Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî. (1363/1944). *Tabakât-ı Nâsirî - Târihü İnan ve İslam* (C. 1) (Abdulhayy Habîbî Neşr.). Tahran: Donyâ-yı Ketâb.
- Minorsky, V. (1991). Daylam. *El² (İng.)* (C. 2, s. 190-200). Leiden: Brill.
- Mîrhând (Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd). (1380/1960). *Târih-i Ravzatü's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ* (C. 4) (Cemşid Kıyanfer Neşr.). Tahran: İntişarat-ı Esatir.
- Mîrhând (Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd). (2015). *Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçukiyye)* (Erkan Göksu Terc.). Ankara: TTK Yayınları.
- Mnemyneh, Hassan. (2021). *Târihu ed-Devleti'l-Büveyhiyye es-Siyâsî ve'l-İctimâî ve es-Sekâfi - Büveyhîler Devleti Tarihi* (Tark Akarsu Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Mukaddesî (Muhammed b. Ahmed). (2015). *İslâm Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsîm)* (Ahsen Batur Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Nüveyrî (Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Abdilvehhab b. Muhammed). (1395-1405/1975-1985). *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb* (C. 23, 26) (Ali M. el-Bicâvî ve Hüseyin Nassar Neşr.). Kahire.
- Ömerî (Şihabeddin b. Fazlullah). (2014). *Mesâliku'l-Ebsâr - Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım* (Ahsen Batur Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Reşîdüddîn Fazlullâh. (2014). *Câmi'ü't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)* (Erkan Göksu ve H. Hüseyin Güneş Terc.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1994). Dinar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, s. 352-355). Ankara: TDV Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1994). Dirhem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, s. 368-371). Ankara: TDV Yayınları.
- Seccâdî, S. (1377/1957). Âl-i Bûye. *Dâiretü'l-Meârif Büzürgi İslâmî* (C. 1, s. 629).
- Şebânkâreî (Muhammed b. Ali b. Muhammed). (2021). *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Tarihi)* (Fahri Unan Çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Tayeb el-Hibri. (1993). Coinage Reform Under the Abbâsîd Caliph al-Ma'mûn. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 36, 58-83.
- Tekin, O. Sikke. (2009). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, s. 179-184). Ankara: TDV Yayınları.

- Tenûhî (Ebu Ali Muhassin b. Ali b. Muhammed). (1975). *el-Ferec Bade's-Şidde* (C. 2) (Abbûd eş-Şâlecî Neşr.). Beyrut: Dâru'l-Sâdır.
- Tenûhî (Ebu Ali Muhassin b. Ali b. Muhammed). (1995). *Nişvâru'l-Muhâdara ve Ahbâru'l-Müzâkere* (Abbûd es-Sâlecî Neşr.). Beyrut: Dâru'l-Sâdır.
- Uç, M. (2020). Büveyhî Hanedanlığı Döneminde Şîraz Şehri (320-454/932-1062) (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünal, G. (2018). Büveyhîler Hilafeti Abbâsîlerden Neden Almadılar?. *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/(3), s. 405-416.
- Vefa Muhammed Ali. (1990). *el-Hilâfetu'l-Abbasiyye fî ahdi Tasalluti'l-Beveyhiyyîn*. İskenderiye: Mektebu'l-Câmi el-Hadîs.
- Waines, D. (1977). The Pre-Buyid Amirate: Two Views From The Past. *International Journal of Middle East Studies*, VIII/(3), 339-348.
- Whitcomb, D. S. (1976). The Fars Hoard: A Buyid Hoard From Fars Province, Iran. *Museum Notes (American Numismatic Society)*, 21, 161-250.
- Yahya b. Said Antâkî. (1990). *Târîhul-Antâkî* (Ömer Abdüsselam Tedmurî Neşr.). Trablus.
- YAZICI, T. (1994). Deylem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, s. 263-264). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zambaur, E. V. Dinâr. *İslam Ansiklopedisi* (C. 3, s. 591).
- Zehebî (Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman). (1987). *Târîhu'l-İslâm* (Ömer Abdusselâm Tedmurî vd. Neşr.). Beyrut.
- <https://www.acsearch.info/home.html> Erişim Tarihi 27.3.2024.
- <https://www.numisbids.com> Erişim Tarihi 17.4.2024.